

Instytut Pamięci Narodowej

<https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/197920,Macewa-Pamieci-upamietnilismy-Zydow-z-Zyrardowa.html>
27.02.2026, 00:51

[Następny](#)

[Powrót](#)

„Macewa Pamięci” - upamiętniliśmy Żydów z Żyrardowa

21 lutego 2024 r. w Żyrardowie odbyło się uroczyste odsłonięcie pomnika „Macewa Pamięci” upamiętniającego Żydów z Żyrardowa i okolic zamordowanych przez niemieckich okupantów w latach 1940-1943.

21.02.2024

W wydarzeniu udział wziął dyrektor Biura Upamiętniania Walk i Męczeństwa IPN Adam Siwek.

Hymn Polski rozpoczął uroczystości w centrum miasta. W czasie przemówienia dyrektor Adam Siwek zwrócił uwagę, że społeczność żydowska była częścią Polski i tragiczne doświadczenia wojny były udziałem wszystkich naszych obywateli.

Spółeczność Żyrardowa w dwudziestoleciu międzywojennym w mikroskali reprezentowała społeczeństwo II Rzeczypospolitej. Żydzi stanowili 10 procent mieszkańców, ich wspólnota rozwijała się wraz z miastem, podejmując aktywność społeczną, kulturalną, polityczną. To była ich mała ojczyzna, tak jak Rzeczpospolita była domem dla wszystkich polskich Żydów. Kiedy we wrześniu 1939 r. Wojsko Polskie podejmowało walkę najpierw przeciw niemieckiemu agresorowi, a potem przeciwko sowieckiemu najeźdźcy, czyniło to w obronie wszystkich obywateli Polski, wszystkich grup narodowych i etnicznych współtworzących Rzeczpospolitą. Ale i Żydzi stanęli w szeregach polskiej armii w obronie swojej ojczyzny. [...] Zagłada ludności żydowskiej w Polsce nie jest elementem odrębnej, równoległej historii - to nasza wspólna pamięć, wspólne tragiczne doświadczenie wojny, okupacji, niemieckich zbrodni które dotknęły wszystkich obywateli Polski.

Przedstawiciel IPN podziękował wszystkim zaangażowanym na rzecz powstania tego upamiętnienia w Żyrardowie. Szczególne wyrazy wdzięczności skierował do Prezydenta miasta oraz dyrektora Muzeum Getta Warszawskiego za wspólną realizację upamiętnienia, które będzie służyć mieszkańcom Żyrardowa.

Rabin oraz ksiądz odmówili modlitwy za zmarłych, a uroczystość dopełniła ceremonia złożenia wieńców i wiązanek kwiatowych.

Wydarzenie zwieńczyło wypuszczenie 6 białych balonów z przywiązanymi do nich karteczkami z odczytanymi wcześniej imionami ofiar Obozu Zagłady w Treblince oraz odczytanie wiersza Haliny Birenbaum „Jedźcie do Treblinki”.

Autorem Macew Pamięci jest Jerzy Kalina - rzeźbiarz, scenograf, twórca instalacji.

* * *

Getto w Żyrardowie zostało utworzone przez Niemców jesienią 1940 roku, w rejonie ulic Narutowicza, Okrzei, Mireckiego i 1-go Maja. Na tej relatywnie niewielkiej powierzchni naziści stłoczyli około pięciu tysięcy osób, w tym przesiedleńców z innych miejscowości.

Na rozkaz władz okupacyjnych, na początku lutego 1941 roku, w trzaskający mróz, mieszkańców

getta i okolic skierowano pod eskortą na żyrardowski dworzec, gdzie umieszczono ich w wagonach i przesiedlono do Warszawy. W tamtejszym getcie część żyrardowskich Żydów zmarła z głodu i chorób, reszta trafiła do obozu zagłady w Treblince i tam poniosła śmierć.

Instytut Pamięci Narodowej wspólnie z Muzeum Getta Warszawskiego tworzy projekt mający na celu upowszechnianie wiedzy na temat życia, walki i zagłady polskich Żydów w gettach na terenie okupowanej przez Niemców Polski. Akcja społeczno-edukacyjna polega na upamiętnianiu ofiar Holocaustu w miejscowościach na terenie województwa mazowieckiego, w których zlokalizowane były getta.

Żyrardowska Macewa Pamięci została współfinansowana ze środków BUWiM IPN.

Aleksandra Szarapanowska, pracowniczka Muzeum Getta Warszawskiego: Społeczność żydowska w Żyrardowie

Osadnictwo żydowskie w Żyrardowie rozwinęło się w połowie XIX w., kiedy to obszar Rudy Guzowskiej doświadczył ekonomicznego i przemysłowego wzrostu, spowodowanego rozwojem tamtejszej fabryki lnu, która dała nazwę miastu. W tym czasie do szybko powiększającej się osady napływali Żydzi z okolicznych miejscowości, m.in. Wiskitek, Mszczonowa, Skierniewic, Grodziska Mazowieckiego.

W latach siedemdziesiątych XIX w. Żydzi wybudowali synagogę i mykwę, założyli także cmentarz. W 1912 r. społeczność żydowska Żyrardowa liczyła ponad 3700 osób, tj. około 10 procent ówczesnej populacji tej miejscowości. W większości byli to kupcy, handlarze lub rzemieślnicy, a ich klientelę stanowiła wielonarodowa grupa robotników z rozwijających się fabryk. Żydzi zajmowali się również kluczową dla lokalnej gospodarki dystrybucją żyrardowskich wyrobów w kraju i za granicą. W mieście funkcjonowały dwa banki żydowskie oraz kasa pożyczkowa. Istniało siedem różnych placówek edukacyjnych, a do tego żydowska młodzież mogła się udzielać w ruchu syjonistycznym i chalucowym. W Żyrardowie działały zarówno konserwatywno-religijna partia Aguda, jak i lewicowo-socjalistyczny Bund, Polska Partia Socjalistyczna czy komuniści.

Relacje między społecznością polską i żydowską różnie się układały, szczególnie w dobie kryzysu gospodarczego lat trzydziestych XX w. Między innymi organizowano bojkot ekonomiczny przeciwko Żydom. Trudności finansowe powodowały też wzrost fal emigracji tej społeczności z miasta.

Żydzi mieszkali głównie w okolicach ulic 1 Maja, Okrzei i Mireckiego, w pobliżu swoich warsztatów i sklepów. Biedniejsza część społeczności zamieszkiwała dzisiejsze ulice Okrzei, Łukasieńskiego, Narutowicza, Szulmana; w ich pobliżu znajdowały się synagoga, mykwa oraz szkoły żydowskie. W Żyrardowie istniała też Biblioteka im. Pereca, miała w swoich zbiorach książki oraz prasę wydawaną w jidysz, po hebrajsku oraz po polsku. W przededniu wojny w Żyrardowie mieszkało ponad 3 tys. Żydów, nadal stanowili około 10 procent ludności miasta.

Niemcy zajęli Żyrardów już 12 września 1939 r., niedługo potem częściowo zdewastowali cmentarz, a ozdobne macewy wykorzystali do utwardzenia dróg. Później teren cmentarza stał się miejscem egzekucji – tam naziści rozstrzelali osoby schwytane w Żyrardowie i okolicach.

W kolejnych miesiącach okupacji w mieście, podobnie jak w całym Generalnym Gubernatorstwie, wprowadzano antyżydowskie rozporządzenia, konfiskowano warsztaty i zakłady pracy, odbierano majątki. W październiku 1940 r. Niemcy przystąpili do tworzenia getta w Żyrardowie; w grudniu

wyodrębnili tzw. obszar zamknięty, obejmujący ulice 1 Maja, Okrzei, Mireckiego, gęsto zamieszkane przez Żydów. Przewodniczącym żydowskiej Rady Starszych został Jakób Baron. Do getta przesiedlono ponad 1100 Żydów z tzw. terenów wcielonych do Rzeszy oraz z okolicznych miejscowości. Pozwolono im zabrać jedynie bagaż osobisty. Miejscowi volksdeutsche przekazywali nazistom adresy spolonizowanych rodzin żydowskich, a następnie brali udział w zajmowaniu ich mieszkań. Początkowo Żydzi mogli opuszczać getto w godzinach porannych, ale popołudnia i noce musieli spędzać na niezwykle zatłoczonym obszarze zamkniętym. Byli wykorzystywani do prac przymusowych przy budowie i naprawie dróg oraz regulacji dopływów rzek, np. Bzury. W synagodze natomiast Niemcy zamykali schwytanych w łapankach mieszkańców Żyrardowa.

Przeludnienie oraz trudności z zaopatrzeniem stanowiły ogromny problem. Pod koniec listopada 1940 r. członkowie Komitetu Pomocy Społecznej ustanowionego przez Judenrat pisali do Żydowskiej Samopomocy Społecznej, prosząc o wsparcie działającej kuchni ludowej: „Miasto Żyrardów obarczone jest większą liczbą wysiedlonych znajdujących się w skrajnej nędzy. Lista osób podopiecznych sięga powyżej 1300, tj. 40% ludności żydowskiej znajdującej się tak pod względem materialnym, jak i sanitarnym w nader opłakanych warunkach”. W grudniu 1939 r. według Komitetu kuchnia ludowa wydawała 700 obiadów dziennie – z posiłków korzystali wysiedleńcy z Kowala, Lubienia, Kalisza, Łodzi, Mszczonowa, a także Żydzi żyrardowscy. Dodatkowo Komitet Pomocy w styczniu 1941 r. pisał o wydawaniu produktów żywnościowych dla około 600 osób i prosił o dodatkowe środki.

18 stycznia 1941 r. do Żyrardowa deportowano około 900 sochaczewskich Żydów; łącznie w getcie stłoczono około 5 tys. osób. W pierwszych dniach lutego 1941 r. Żydów z Żyrardowa przesiedlono do getta w Warszawie. Ich miejsce zajęli później Żydzi z Sochaczewa, Wiskitek oraz Mszczonowa, również po kilku dniach wysiedleni do Warszawy. Tam, w getcie warszawskim, groziła im śmierć głodowa, tyfus oraz deportacja do niemieckiego obozu zagłady w Treblince. Większość żyrardowskich Żydów nie przetrwała II wojny światowej.

Ulotka informacyjna „Społeczność żydowska w Żyrardowie”

Pliki do pobrania

[Ulotka „Społeczność żydowska w Żyrardowie” \(pdf, 1.33 MB\)](#)

[Poprzedni Strona](#)

[Następny Strona](#)